سنڌي ۽ فارسي: لساني رابطو ۽ اثر

Persian and Sindhi: Language Contact and Influences

ڊاڪٽر عبد الوحيد ڪلوڙ

Abstract:

Sindhi is one of the most ancient and prominent languages of South Asia. Whereas, Persian is considered as an important polycentric language of Eastern and Central region of Asia. For prolonged period, it has remained lingua franca, as well as official and cultural language of kingdoms of this region. In Sindh, it has long historical, political, cultural and language contact with Sindhi. It has remained prevalent during different periods, in administration, judiciary, education, literature and other domains, with having the status of prestigious language.

This paper presents the study of Persian language's historical background in Sindh and its contact with Sindhi language, and its consequent influences due to language contact situation. For this purpose, by using content analysis and observation method, the related written literature and spoken discourse was analyzed.

Analytical results clearly reveal that due to relationship of prolong span, Sindhi has accrued deep linguistic influences of Persian. Specially, the inclusion of lot of Persian borrowed words in Sindhi greatly enhanced Sindhi vocabulary's repertoire. In addition, Sindhi also accepted some phonetic, morphological, and syntactic, influence from Persian. Presently, Sindhi is directly in connection with Persianised Pakistani Urdu. This process can further increase the Persian's historical linguistic influences on Sindhi.

Key words: Persian, Sindhi, Language Contact, Linguistic Interference, Linguistic Borrowing.

1. تعارف (Introduction):

فارسي زبان وڏي عرصي تائين دنيا جي اوڀارين حصن توڙي ڏکڻ ايشيا جي لِنگوافرينڪا ۽ ڪيترن ئي شهنشاهتن جي سرڪاري ۽ ثقافتي زبان رهي چڪي آهي. ان جو ڏکڻ ايشيا جي مختلف ٻولين جهڙوڪ: اردو، هندي، پنجابي،

سرائيڪي، پشتو بلوچي ۽ بنگالي وغيره ڪان سواءِ سنڌيءَ سان بہ تاريخي لساني رابطورهيو آهي.

تاريخي پسمنظر:

سنڌيءَ سان فارسيءَ جي لساني رابطي (Language contact) يا ان جي اثر جي ابتداء بابت تاريخي لسانياتي ماهرَ ۽ مورخَ ٻن راين جا آهن. 1. پنهور (1983) ۽ ڀيرو مل (1956) جي موجب، "سنڌ ۾ دهليءَ جي غزنوي خاندان جي حڪومت (1026ع) ڪان وٺي سنڌيءَ جي فارسيءَ سان لساني لهہ وچڙ شروع ٿي ۽ غالباً سمہ دور (1350-1520) ڪان اها سنڌ جي سرڪاري زبان بڻي". 2. مبارڪ (1994)، بلوچ (1990) ۽ الانا (2006) جي راءِ مطابق، "غزنوي ۽ سما دور وقت سنڌ ۾ فارسيءَ جي استعمال جو دائرو محدود هئڻ ڪري ان جو سنڌيءَ تي ڪو خاص اثر نہ ٿيو انهيءَ ڪري فارسيءَ جي سنڌيءَ تي اثر جي شروعات اصل ۾ فارسي گو ارغونن جي قبضي (1520) ڪانپوءِ ثابت آهي". ڇو تہ ان وقت ڪان وٺي سنڌ جو تعلق وچ ايشيا، ايران ۽ افغانستان سان ٿي پيو هو ۽ ان دور ۾ سنڌ ۾ فارسي زبان هر ميدان ۾ ڦهلي. خاص ڪري پڙهيل طبقي ۾ ادبي ۽ قابلِ فخر ٻوليءَ طور تسليم ڪئي ويندي هئي.

اهو سلسلو پوءِ انگريز دور جي ابتدائي عرصي (1843-1853) تائين جاري رهيو. ظاهر آهي تہ انهيءَ ڊگهي عرصي دوران سنڌيءَ ۾ فارسيءَ مان لساني اڌارڻ (Borrowing)جو عمل ٿيو. پاڪستان جي قيام ڪانپوءِ سنڌ ۾ فارسي زده اردوءَ سان سنڌيءَ جي سڌي لساني ميل جول وڌي وڃڻ جي ڪري فارسي لفظي اڌارڻ جو سلسلو هڪ ڀيرو ٻيهر شروع ٿيو. هن مقالي ۾ اسان سنڌي ۽ فارسيءَ جي اهڙي تاريخي لساني رابطي جو اڀياس پيش ڪيو آهي.

2. متعلقہ مواد(اڳ ٿيل ڪم) جو جائزو (Related literature review):

هن ڪان اڳ فارسي ۽ سنڌي ٻولين جي وچ ۾ لساني رابطي ۽ لسانياتي مداخلت (Linguistic Interference) جي حوالي ڪان جيڪو ڪم ٿيو آهي، تنهن ۾ بيگ (1900)، آڏواڻي ڀيرومل (1972)، سيوهاڻي (1969)، بلوچ (1962) ۽

الانا (2006) جي ڪتابن ۾ ضمني طرح مواد موجود آهي. سنڌيءَ تي فارسي اثر جي حوالي ڪان جوٽيجي عبدالجبار (1980) جو ڪم اهم آهي. هن مقالي ۾ڇاٽايل موضوع تي مجموعي موادي تجزيو پيش ڪيو ويو آهي.

3. طريقي ڪار (Methodology):

هن مقالي ۾ سنڌ ۾ فارسيءَ جو تاريخي پسمنظر ۽ سنڌيءَ سان ثقافتي ۽ ادبي تعلق ۽ لساني رابطي جي نتيجي ۾ لسانياتي مداخلت يا اثر جي جانچ ڪرڻ لاءِ موادي تجزيي ۽ آبزرويشن جو طريقو اختيار ڪندي تحريري متعلقہ مواد ۽ عام گفتگوءَ مان حاصل ڪيل ڊيٽا جو خاصيتي تجزيو (Qualitative analysis)ڪري نتيجا اخذ ڪيا ويا آهن.

4. تجزياتي حقيقتون (Findings):

تجزيي مان اها حقيقت واضح ٿي آهي تہ فارسيءَ سان طويل عرصو رابطي ۾ رهڻ جي ڪري وڏي انگ ۾ فارسي اڌاريل لفظ ۽ ٻيو لسانياتي مواد سنڌيءَ ۾ داخل ٿي ويو. خاص ڪري لغوي ۽ معنوي ٻنهي قسمن جي اڌارڻ جو عمل واقع ٿيو آهي،لسانياتي درجہ بنديءَ موجب انهن کي ٽن قسمن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. 1- خالص اڌاريل لفظ 2- اڌاريل گڏيا لفظ 3-اڌاريل ترجمي وارا لفظ.

4.1. خالص اڌاريل لفظ فارسي:

سنڌيءَ ۾ فارسيءَ مان اڌاريل اهڙا لفظ وڏي تعداد ۾ موجود آهن، جيڪي مڪمل صورت ۾ آهن ۽ جن ۾ ڪا غير فارسي آميزش نہ آهي. اهي بناوتي طور ساده، مشتق ۽ مرڪب، ٽنهي قسمن جا آهن.

ٽيبل 01: سنڌيءَ ۾ فارسي خالص اڌاريل لفظن جا مثال.

ساده لفظ: بخش، برغلا، جان، خون، درست، رساء، شام، گذر، نواز، هنر وغيره.
مشتق لفظ: بازيگر، باعزت، بيدخل، پيداوار، خريدار، دستاويز، زميندار، حيران ڪن، گلستان وغيره.
مرڪب: بزدل، دل پسند، گرم جوش، زيرِانتظام، مهمانِ خصوصي، آمدورفت، جسم وجان، دارومدار وغيره.

فارسي اڌاريل مرڪبن مان گهٽا ٻه لفظي آهن.انهن مان اضافي، توصيفي ۽ عطفي مرڪبَ ڳالهايل سنڌيءَ ۾ گهڻ استعمال ٿين ٿا.عطفي ”و“ جي جاءِ تي عام طور سنڌي ”۽“ استعمال ڪئي وڃي ٿي. البت لکيل سنڌيءَ ۾ انهن جو استعمال وڌندڙ آهي. تمام ٿورا ٽن لفظن وارا مرڪب به استعمال ٿين ٿا. جهڙوڪ: هرفن مولا وغيره.

4.2 فارسي اڌاريل گڏا لفظ (Persian Loan Blends)

سنڌيءَ ۾ فارسي ۽ سنڌي جُزن جي ميلاپ وارا اڌاريل گڏا لفظ بناوتي طرح ٽن قسمن جا آهن. 1-مشتق ٽُڙ يعني، فارسي ٽُڙن سان سنڌي يا سنڌي ٽُڙن سان فارسي مشتق جوڙ نشاني لڳل لفظ 2-مرڪب ٽُڙيعني، ٻن فارسي+سنڌي ٽُڙن تي ٻڌل لفظ 3-گرداني ٽُڙيعني، فارسي ٽُڙن سان سنڌي گرداني پڇاڙي لڳايل لفظ.اهي وڌيڪ ٽن قسمن جا آهن: يڪ صرفيا، مشتق ۽ مرڪب. هيٺ تنهي قسمن جا ڪجهه مثال ڏجن ٿا.

ٽيبل 02: سنڌيءَ ۾ فارسي اڌاريل گڏبن لفظن جا نمونا.

مشتق ٽُڙ	2 مرڪب ٽُڙ (يڪ صرف)	3گرداني ٽُڙ (يڪ صرف)	گرداني ٽُڙ (مشتق)	گرداني ٽُڙ (مرڪب)
بي نڪو	آبادڪرڻ	آزاريندڙ	آباديون	ڏُوربينيون
پيراٽو	اداڪرڻ	آزمايل	آزمائشون	خوش آمدڙيا
زيبائتو	سائين بخش	ادائون	بي دليو	غسل خانن
شرميلو	پلي پار	خاموشين	هنرمند	بندر بازاريون
ڪميناپ، هڪ دم		هزارين	مالدارن	پابنديون

فارسي اسم ۽ صفتن جو سنڌي مصدرجي ميلاپ سان فعلي اسم طور استعمال:

فارسي ۽ سنڌيءَ ۾ فعلي اسم بڻائڻ جو هڪ طريقو ساڳيو آهي. مثال طور: گفتگو ڪردن> ڳالهه ٻولهه ڪرڻ وغيره. ان ڪري سنڌيءَ ۾ اهڙي گڏيل طرز لاءِ ڪيترائي فارسي اسم ۽ صفتون يا تابع فعل اڌاريل آهن. جهڙوڪ: اختيار ڪرڻ، پيش ڪرڻ، خواهش ڪرڻ، خوش ڪرڻ، فراموش ڪرڻ وغيره.

4.3. فارسي اڌاريل ترجمي وارا لفظ (Persian Loan translation):

سنڌيءَ ۾ فارسيءَ مان سڌوسئون لفظ يا صرفيا تہ وڏي تعداد ۾ اڌاريل آهن پر لفظي ترجمي ٿيڻ جو رجحان گهٽ رهيو آهي. ڪجهہ ٿورن مثالن ۾ فارسي محاورا يا اصطلاح ۽ پهاڪا پوري ۽ اڌ پوري ترجمي ذريعي اڌاريا ويا آهن. اهي هندي- اردوءَ ۾ بہ ملن ٿا.

ٽيبل03: فارسي اڌاريل ترجمو. محاورا

فارسي محارو	سنڌيءَ ۾ اڌاريل ترجمو	فارسي محاورو	اڌاريل ترجمو
انگشت بہ دندان	ڏندين آڱريون اچڻ	دل دادن	دل ڏيڻ
انگشت نهادن	آڱر ڪٽڻ	زبان دادن	زبان ڏيڻ
دندان نمودن	ڏند ڏيکارڻ	چشم انداختن	اکيون هيٺ ڪرڻ
دست پيش داستن	هٿ ٽنگڻ	چشم دوچار شدن	اکيون چار ٿيڻ
دست و پا زدن	هٿ پير هڻڻ	چشم رسيدن	نظر لڳڻ

(جوڻيجو 1980، ص. 47).

ٽيبل04: فارسي اڌاريل ترجمو. پهاڪا

فارسي پهاڪا	سنڌي اڌاريل ترجمو
آمد براي اخگر چون مطبع نشت	آئي ٽانڊو کڻڻ ٿي ويني بورچاڻي
پنج انگشت برابر نسيت.	پنجئي آڱريون برابر نہ آهن ٿينديون
ديوار هم گوش دادن.	ڀتن کي بہ ڪن آهن

دو برادر سویم حساب	ٻہ ڀائر ٽيون ليکو
دشمن دانا بہ از دوست نادان	نادان دوست کان دانا دشمن چڱو
صدا از یک دست نمي آید	هڪ هٿ جي تاڙي نہ وڄندي آهي
یک تندرستي هزار نعمت	تندرستي هزار نعمت آهي

(جوڻيجو, 1980, ص. 48).

جهڙي نموني عربيءَ جي /غ/, /ض/ ۽ /ق/ ۽ فارسيءَ جي /خ/ صوتيي کي گهڻا سنڌي ڳالهائيندڙ/گ/, /ز/, /ڪ/ ۽ /ک/ ۾ بدلائن ٿا, تهڙي نموني ڪجهہ فارسي اڌاريل لفظن کي صوتي تبادلي کان علاوه غلط فهميءَ جي بنياد تي مختلف بڻايو ويو آهي. مثال طور, ”ديده دانستہ“ کي ”دينا داستي“ ۽ ”پنجہ“ کي ”چنبو“ چوندا آهن.

4.4 نحوي ڪلاس:

سنڌيءَ ۾ فارسي اڌاريل لفظ اڪثر کليل ڪلاس مان آهن. يعني, اسم, صفتون, فعل ٽُڙ ۽ ظرفَ. انهن مان بہ وڌ تعداد اسمن جو آهي. هيٺ ڪجهہ وڌيڪ مثال ڏجن ٿا.

ٽيبل 05: فارسي اڌاريل لفظن جا نحوي ڪلاس ۾ مثال.

اسمَ: آزمائش, بازي, خراج, شام, شرم, سرفروش, گذارو ياداشت وغيره.
صفتون: آباد, افسوسناڪ, برابر, پريشان, خراب, چالاڪ, زبردست, سرخرو, فرمانبردار.
فعل ٽُڙ: آماز, آزار, بخش, رسا, شرما, فرما, گذر, نواز ورغلا وغيره.
ظرف: آئنہ, آخر اڪثر, تيز, بار بار, تقريباً, جلد, روزانو روبرو هردم, هرگز وغيره.

کليل ڪلاس کان سواءِ ٿورا بند ڪلاس لفظ بہ استعمال ٿين ٿا. مثال طور:

ٽيبل 06:

حرف جر: اندر (۾), براءِ (لاءِ), بجاءِ (بدران), مثل (وانگر) وغيره.
حرف جملو: اگر, البت, باوجود, بشرطيڪ, گويا, ليڪن, مگر وغيره.
حرف ندا: افسوس, بس, خبردار, خير, شاباس, ڪاش وغيره.

4.5 اڌارڻ جو طريقي ڪار:

سنڌيءَ ۾ اڪثر ڪري فارسي اڌاريل لفظَ سنڌي صوتياتي لاڙن ۽ صرفياتي اصولن سان هم آهنگ ڪرڻ لاءِ بدلائي اختيار ڪيا ويا آهن. ان سلسلي ۾ صرفي طرح فارسيءَ جا ساڪن ۽ بي جنس اسمَ ۽ صفتون اڪثر ڪري نِنڍو سُر يا گرداني پڇاڙي ڳنڍي متحرڪ لآخر ۽ باجنس بڻائي ٻوليءَ ۾ مدغم ڪيا ويا آهن. مثال طور: بورچي (باورچي)، ويچارو (بيچاره)، دردوند (درد مند)، ذميوار (زمہ دار)، پهراڻ (پيرهن)، ديڱ (ديگ)، پاجامہ (پاجامو)، يڪتارو (يڪتاره)، وغيره. ڪافي لفظ اڻ مٽيل بہ استعمال ٿين ٿا.

4.6 اڌارڻ جا سبب:

سنڌيءَ ۾ مدغم فارسي اڌاريل لفظ، سنڌ ۾ فارسيءَ جي ناماچاريءَ جي وقت ۾ ڏانهس "لساني مُعتبرائپ" (Language Prestige)جي نفسياتي لاڙي ۽ (معنوي خال جي پورائي جي)"ضرورت" سبب اُڌاريل پائڻجن ٿا.

4.7 فارسي لفظي اڌارڻ جا سنڌيءَ تي اثر:

فارسي اڌاريل لفظن جي وڏي تعداد ۾ سنڌي ٻوليءَ ۾ شامل ٿيڻ سان سنڌيءَ جي لغوي ذخيري ۾ نمايان وسعت پيدا ٿي ۽ انهن جي ڪري سنڌيءَ تي صوتياتي،صرفي ونحوي ۽ معنوي اثر پيا.هيٺ مختصر ذڪر ڪجي ٿو.

صوتيات: سنڌيءَ ۾ فارسيءَ جا سمورا صوتيا موجود هئڻ ڪري ان جي رڳو /خ/ صوتيي جي سنڌيءَ ۾ شموليت ٿي.

صرفيات: ڪجهہ فارسي لفظي بناوتون(اضافہ، توصيفي ۽ عطفي مرڪبات) ۽ ڪجهہ جوڙ نشانيون پڻ شامل ٿيون.

نحويات: صفت جي پيٺ جو فارسي طريقو (صفت+تر، ترين) بہ سنڌيءَ ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي.

معنويات: ترجمي ذريعي ٿورو معنوي اڌارڻ بہ ٿيو ۽ ڪي فارسي محاورا ۽ پهاڪا سنڌيءَ ۾ ضم ٿي ويا.

Appendix

1. ادبي ۽ عام سنڌيءَ ۾ فارسي اڌاريل لفظن جي هڪ فهرست

1.1 فارسي خالص اڌاريل لفظ:

آ: آب، آباد، آبدار، آبشار، آدمي، آرام، آرزو، آزار، آزادي، آسان، آستان، آسمان، آسودگي، آشڪار، آشتي، آشيانو، آغوش.**ا:** اَز، اَبر، اختر، ادا، ارمان، اِزالو، استاد، اشڪ، افسوس، اگر، اگرچه، انار، انداز، انجير، انبار، اي. **ب:** بار، باران، بارُود، برباد، بربادي، برداشت، برف، برفاني، بزم، بسترو، بَس، بُلبُل، بندر، بندش، برهم، بَها، بهانو، بهتر، بهار، بُوءِ، بي آواز، بي اختيار، بي انتها، بيابان، بي باڪ، بيدار، بيزار، بيداري، بي خوابي، بي دردي، بي رُخي، بي زبان، بي ساخته، بيشڪ. **ت:** تا، تارَ، تاب، تابندگي، تابنده، تاراج، تاريڪ، تارازي/ترازو، تازگي، تخت، تختو، تلخ، تماشائي، تماشو، تن، تنگ، تنها، تنهائي، تِير، تيز، تيزتر. **پ:** پابند، پابندي، پار، پاره، پارسي، پاسبان، پاڪيزه، پاڪيزگي، پائيدار، پائيداري، پاينده، پُر، پردو، پرچم، پرست، پرستش، پرندو، پرواز، پروانو، پرهيز، پرست، پريشان، پسند، پَشم، پلنگ، پيالو، پيچ، پيام. **ج:** جادو، جادوگر، جام، جان، جاني، جاندار، جاودان، جدا، جُدائي، جُستجو، جفا، جوان، جواني، جوش. **چ:** چارو، چراغ، چالاڪ، چراغان، چرخي، چرخو، چشمو، چُغلي، چَمَڪ، چَمَن، چنگ، چشمو، چيز. **خ:** خار، خاندان، خاڪ، خام، خاموش، خاموشي، خانو، خدا، خدائي، خراب، خرابي، خرگوش، خدايا، خريدار، خريداري. **د:** دادُ، دار، داستان، داغ، دام، داغ دار، دامن، دانش، دانشوَر، دانا، دامن، داڙو، دراصل، درازو، درباري، در، دري، درميان، درخواست، درخشان، درويش، درويشي، درخت، دربان، درڪار، درندو، دست، دستور، دستڪ، دشت، دُشوار، دُشينه، دغا، دِلداري، دَم، دِلرُبا، دلرُبائي، دنگ، دوست، دوستي، دَو، دُور، دُوري، ديوان، ديوانگي، ديوانو، ديوار، ديواني، ديد، ديدار. **ر:** راز، راس، رازدان، راهه، راهي، رائيگان، رُخ، رُخسار، رسائي، رسيده، رشتيدار،رگ، رِشتو، رفتار، رَنج، رنگ. **ز:** زبان، زباني، زرد، زَد، زخم، زخمي، زرد، زردي، زره، زمانو، زندگي، زنگ، زنجير، زندان، زلف، زنده، زور، زهر. **س:** ساز، سادگي، سادو، ساغر، سازش، سازشي، سايه دار، سَبُو، سِتم، سُپرد، سپاهي، سِتار، سَر، سَرد، سرشار، سراءِ، سخت،سُرخ، سراپا، سرڪار، سرڪاري، سربسته، سراسر،

سزا، سُرخي، سَندَ، سوراخ، سيلاب، سينو سيخَ. **ش:** شام، شاخَ، شِتاب، شڪار، شڪاري، شڪست، شڪستہ، شُگفتہ، شور، شناخت، شناسا، شهنائي، شهسوار، شهزور، شير، شيشو. **ط:** طرفدار، طلبگار. **ع:** عُرياني. **غ:** غشي. **ف:** فانوس، فرسُوده، فرزند، فروش، فرنگي، فروزان، فراموش، فرمائش، فسانو فوجي، فريب، فريبي. **ڪ:** ڪار، ڪاروان، ڪاش، ڪاشي، ڪاشيگر، ڪبوتر،ڪشڪول، ڪرشمو ڪشادو، ڪشش، ڪشتي، ڪف، ڪم، ڪِنار، ڪنارو ڪوُچہ ڪوُزو ڪُمَڪ، ڪوشش، ڪمتري، ڪمينو ڪنيز، ڪُهسار، ڪينو. **گ:** گامزن، گداگر، گردش، گرچہ، گرم، گردن، گرداب، گريبان، گذران، گُستاخي، گفتار، گل، گم، گُمان، گماشتو گناهہ، مستي، مسخري، مِسمار، مشڪ، مشڪبار، مشڪيزو مشورو، مفت، مگر، مهربان، مي/مئي، ميڪدو، مِير. **ن:** نادان، ناداني، نابين، نابينائي، ناز، نازنين، ناشتو، ناشناسي، ناگزير، نام، نان، نانگو/ننگو ناڪام، نامرادي، ناياب، نر، نرمي، نرم، نشان، نشانو نمايان. **و:** ويران، ويراني. هہ: هزار، هزارها. **ي:** ياد، يادگار، يار، ياران، ياري، يزدان، يڪتا.

سادا مرڪب: **آ:** آب تاب، آدم خور، آب داڻو، آبدوز، آدم زاد، آزاد فضا، آزاد مرد، آزاد ترين، آئينہ خانو. **ا:** ابدي، خاموشي،اجنبي آرزو، ازخود، امير ترين، انسانيت پرستي، ايذاء رساني، اي نادان، اي ڪاش. **ب:** بازُو بند، باده خواري، باده خوري، باده خانا، باغ بهار، باغ باغ، بُت پرست، بُت تراش، بُت شڪن، بت پرستي، بدنام، تاريڪ تر، تازوتوانو(تازه توانہ)، تخريب ڪاري، تشنہ لب، تنگ نظر، تنگ نظري، تن بدن، تنها تنها، تهہ خانو. **پ:** پاڳل خانو، پُرپيچ، پُرخم، پُرفريب، پُراسرار، پُرشڪستہ، پُرنم، پُرانتشار، پُرڪشش، پرده داري، پري زاد، پيروڪار. **ج:** جادوبيان، جادوبياني، جُواخانو جي جان. **چ:** چاڪ گريبان. **ح:** حرم سرا، حُسن پرست، حقيقت پرست، حقيقت تراشي. **خ:** خاص وعام، خام خيالي، خام خيال، خاڪدان، خانا بدوش، خدا ناخدا، خرمستي، خمارآلود، خلاباز، خمارخانو خود شناسي، خوشفهمي، خُوبرو، خود سِتائي، خوش آمديد، خود ڪلامي، خود فريب، خود فريبي، خودڪشي، خود شناس، خود شناسي، خود بخود، خواجہ سرا، خوب خزانا، خوش نصيب، خود مُختياري،خوشبوءِ، خوبصورت، خوبصورتي، خُونخوار، خوني رنگ، خير خواهي،

د: داغ داغ، داستان گو، درخشان مرقد، دغا باز، دغا بازي، دردر، در پردو دونالي، دوُر بيني، دهشت پسند، دهشتگرد، دهشت گردي. ر: راهرُو، راهگير، راهنمائي، روان دوان، روبرو، روح افزا، روپوش، زنده باد. س: سبزه زار، سبز باغ، سبزه زار، سپهه سالاري، سُرخ پرچم، سُرخ رُو، سراپا شباب، سراپا خمار، سرد شام. ش: شاهزادي، شايد شايد، شاهسوار، شبنم آلود، شبنم شبنم، شڪست خورده، شعرگوئي، شه رڳ، شهنشاهه، شهزاد، شهزور، شمع دان. ص: صد زندگي، صحن صحن، صنم ساز. ض: ضرب خانو. ط: طعنه زن. ع: عزت افرائي، عمردرازي، عشق بازي، غ: غزل خوان. . ف: فالج زده، فراخ دِل، فولادَ مثل. ق: قصيده گوئي، قحط سالي، قهو خانو، قومپرست، قومپرستي. ڪ: ڪارخانو، ڪم تر، ڪمزور، ڪمزوري ڪينه پَروَر، ڪينه پَروَري. گ: گرماگرم، گرم خون.ل: لالا زار، لنگر انداز. م: مادري زبان، مُرده پرست، مادرزاد، مبالغي آميز، مرده باد، مُرغ باز، مدح سرائي، مسرت زار، محنت ڪش، مئفروش، مي پرستي، مي خوار، ميڪدا. ن: نادان دانسور، نادان ناصح، نبرد آزما، نسل پرست، نعري بازي، نغمه خوان، نقاب ڪُشائي، نمڪ خوار، ننگي تن، ننگي سر. هه: هراول، هرجائي، هشاش بشاش. ي: يڪ تارو يڪدم.

اضافتِ ملڪي مرڪب: ا: احساس برتري، احساسِ ڪمتري. ب: بازارِ جهان، باغِ عدن، باغِ هستي. ث: ثباتِ ساحل. پ: پندِ پرهيزگار، پيرِخرابات.ج: جاي ادب، جامِ جواني، جامِ زهر، جامِ مي، جامِ شراب، جانِ جانان، جانِ ادب، جانِ من. چ: چراغ اَشڪ، چراغِ شام، چشمِ ساغر، چشمِ فطرت، چشمِ تماشائي. ح: حُسنِ گُل، حسنِ معصوم يار، حَسرتِ گناهه. خ:خطِ استوا، خوشبوي نجات، خوابِ زندگي/خوابِ زندگاني، خوابِ عدم، خوابِ هستي، خونِ انسان، خونِ بها، خوفِ خُدا، خيالِ خام. د: داستانِ الم، داغِ دل. ر: رازِ آشنائي، رازِ حيات، راهِ اجل، راهِ فرار، راهِ نجات، رُخ حيات، رفيقِ جام، رقصِ جام، رقصِ درويشان، روزِحساب- ز: زيرِ بحث. س: ساحِل آرزو، سنگِ مرمر، سنگِ ميل. ش: شاخ نبات، شاخ انار، شاخ گل، شبِ انتظار، شبِ جُدائي، شبِ مهتاب، شبِ برات. ص: صورتِ زنجيز. غ: غُبارِ راهه، غرقِ جام، غروبِ آفتاب، غرقِ گناهه، غمِ جانان، غمِ روزگار، غمِ هستي. ف: فرشِ گل، فصلِ گل، فصلِ

گلستان، ڪ.ڪُوي يار، ڪوهِ ڪاف.م: مدارِ فطرت، مثالِ گل، مثالِ سيلاب، محفلِ يارانِ، محوِ خواب،موسمِ بهار، ن: نقشِ پا، نگاهِه ڪرم وغيره.

توصيفي مرڪبَ: ا: اشڪِ بي اختيار. ب: بزمِ اخلاق. پ: پندِ پرهيزگار. ج: جهانِ خراب، جهانِ خواب، جهانِ تنها، جهانِ تيره، جهانِ نو. جُوي روان. چ: چشمِ پُرنم. ح: حياتِ جاودان. د: دشتِ بيڪران، دلِ افسره، دلِ شاد، دلِ بيقرار.

مرڪباتِ عطفي: آ: آهہ وفغان. آسمان وزمين. ت: تروتازه، تُند وتيز. ج: جسم وجان.چ: چيخ وپُڪار. خ: خد وخال، خوف وخطر. د: دروديوار.ر: رسم وراهہ، رقص و پرواز، رنگ وبُو، روز وشب. ل: لالا وگل، لعل وگوهر. م:مي وجام، مڪر و فريب. ن: نقش ونگار، نيڪ وبد. نيست ونابُود. و: وعدي فراموش وغيره.

مرڪباتِ جري : دم بہ دم، سر بہ سُجود، صف بہ صف، غزل در غزل، نقش بہ ديواروغيره.

1.2 فارسي اڌاريل ڳڊا لفظ:

غير گرداني يڪ صرف ۽ مشتق: باغائي، بي وڙو، بي خوفو، جتادار، خماريل، دِلڙي، دُورنگي پڙو، سُرنگ، گلڙاوغيره.

گرداني يڪ صرف لفظ: آهُون، آشيانن، آرزوئن، آزمايُون، ادائون، اُمنگن، بازيُون، بازاريُون، برغلايو، بهانا (ج)، پرستن، پيمانن، پيامَ (ج)، چاهُون، چشمن، چمڪان، جفائون، خريدي، خوشا، خوابن، خماريا، خوبين، خاموشين، درديليُون، ديوارُون، درختن، درندا (ج)، راهُون،رنگِ (ف)، رنگيليون، زخمن، زنجيرون، زمانن،شاخون، شهنايون، صديُون، ڪهڪشائون، ڪشتيون، ڳشي، ڪناري، ڪُوزي، گرد شُون، گردنون/گردنيون، گرمايا، لرزي، مهتابن، وفائن، هزارين.

گرداني مشتقَ: آزمائشون، بيگانن، دلرُبائون، دلگيرن، دلبريُون، طلبگارن، نوازشُون، يادگيريُون.

گرداني مرڪب:باده خانا، بازُو بَندَ (ج)، بندر بازاريُون، خانابدوشَ (ج)، ڪُتب خانا (ج)، قهوه خانا،گلاب دانيون، مي ڪدا، مي نوشيون، مي خوارَ، سَرگوشيون وغيره.

حاصل مطلب (Discussion):

هن مقالي ۾ موادي تجزيي ۽ مشاهدي جو طريقو اختيار ڪندي سنڌ ۾ فارسيءَ جو تاريخي پسمنظر ۽ سنڌي ٻوليءَ سان ثقافتي ۽ ادبي تعلق ۽ لساني رابطي جي نتيجي ۾ پوندڙ اثرن جي حوالي کان هڪ اڀياس پيش ڪيو ويو. اسان ڄاڻو ٿا ته سنڌيءَ جو فارسيءَ سان سياسي، ثقافتي ۽ ادبي تعلق ۽ لساني رابطو ڊگهي تاريخ رکي ٿو. جنهن جو عرصو سنڌ ۾ غزنوي خاندان جي حڪومت (1026ع) کان انگريز دور جي ابتداعي عرصي(1843ع _ 1853ع) تائين، ۽ پوءِ پاڪستان جي قيام کان وٺي اردوءَ ذريعي سڌي يا اڻ سڌي طرح لڳ ڀڳ نَوَ صدين تي ٻڌل آهي.

انهيءَ ڊگهي عرصي دوران سنڌيءَ تي فارسيءَ جو گهرو اثر ٿيو. چڱي پيماني تي لفظ ۽ ٻيو لساني مواد اڌاريو ويو. خاص ڪري فارسي اڌاريل لفظن جو وڏو انگ سنڌ ۾ فارسيءَ جي مقبوليت جي وقت ڳالهائيندڙن لساني مُعتبرائپ جي نفسياتي لاڙي ۽ معنوي خال جي پورائي جي ضرورت ڪارڻ داخل ٿيو. جيڪو گهڻي ڀاڱي فارسيءَ جي دَري محاوري (افغاني فارسي) مان مجيبو وڃي ٿو ڇو جو سنڌ ڏانهن مختلف تاريخي دورن ۾ حملا آور (ارغون، ترخان ۽ مغل) توڙي ٻيا جن سان سنڌي ڳالهائيندڙن جو ميل جول ٿيو سي اڪثر انهيءَ محاوري سان تعلق رکندڙ هئا.بهرحال صدين جي عرصي دوران آيل اهڙا سوين فارسي اڌاريل لفظ اڄ سنڌي لفظي ذخيري جو اهم جُز آهن.لفظي ذخيري سان گڏ ڪجھ صوتي، صرفي ۽ نحوي اثر به ٿيا،جن جو اڳ ذڪر ٿي چڪو آهي.

سنڌيءَ ۾ اهڙي لساني مداخلت تاريخي دور ۾ واقع ٿي، جڏهن ته پاڪستان جي قيام کان پوءِ سنڌ ۾سنڌيءَ جو فارسي زده اردوءَ سان ميل جول وڌي وڃڻ جي ڪري ان معرفت اڻ سڌي لفظي اڌارڻ جوسلسلو ٻيهر شروع ٿيو آهي.ان کان سواءِ ٻنهي ٻولين جي صرفي ونحوي تقابل مان به اهو پڌرو آهي ته ٻنهي ۾ لساني خانداني تعلق ۽ لساني رابطي جي نتيجي ۾ ٿيندڙ اثرن جي ڪري اختلاف سان گڏ اشتراڪ به موجود آهي.

حوالا:

1. آڏواڻي، ڀيرومل مهرچند.1994. 1956. 1966. **[1972]**. سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ، ڄامشورو سنڌ يونيورسٽي.
2. الانا، (2006). سنڌي ٻوليءَ جو ارتقا، حيدر آباد، سنڌي لينگويج اٿارٽي.
3. بلوچ، نبي بخش خان. 1962. 1980. **[1990]**. سنڌي ٻولي ۽ ادب جي تاريخ، ڄامشورو پاڪستان اسٽيڊي سينٽر.
4. جوڻيجو عبدالجبار. (1980). سنڌي شاعريءَ تي فارسي شاعريءَ جو اثر، پي ايچ ڊي ٿيسز ڄامشورو.
5. سيوهاڻي حڪيم فتح محمد. (1969). آفتابِ ادب، ڄامشورو سنڌي ادبي بورڊ.
6. مرزا قليچ بيگ. (1900). سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ، ڄامشورو سنڌي ادبي بورڊ.
7. **Panhwar, M.H (1983). Chronological Dictionary of Sindh, Jamshoro, Institute of Sindhology.**
8. **Rehman, Tariq. 1997. [1998]. Language and Politics in Pakistan, Karachi, Oxford Press.**
9. **______, (1999). Language Politics and Power in Pakistan: The case of Sindh and Sindhi, Ethnic Studies Report, Vol. XVII, No 1. Jan. 1999, P. 21-34.**